

## Több előszó helyett

Előszót írni nem könnyű dolog. Nem könnyű, talán azért sem, mert kötelesség: ezt diktálja a kánon, így lesz teljes egy könyv, a szakkönyvek olvasóinak befogadásmechanizmusa az előszó láttán indul be, hogy ne jöjjenek rögtön a kutyás hasonlattal. Előszó nélkül csak a legjobb könyvek kezdődnek, amikor az első mondat után ott találja magát az olvasó egy szaharai helyőrségben, három légiós és egy orosz hússaláta társaságában. A szakkönyvekkel ez nem fordulhat elő, és ez nem értékítélet, inkább egy keserű tény megállapítása a magam számára: előszó nélkül nincs szakkönyv. Különösen nincs tanulmánykötet. Hogy ez mennyire így van, azt személyes tapasztalattal tudom igazolni: néhány éve volt szerencsém egy könyvet előszó nélkül megjelentetni<sup>1</sup>, és igazat kellett adnom az engem támadó szerzőknek, akik szerint a könyv igencsak kurtán-furcsán kezdődött. A szerzőket ez úton is szeretném nyilvánosan megkövetni: az előszó nélküli kezdés nekik is furcsa volt, elhanyagoltnak érezhették magukat abban a világban, ahol jellemző visszhang nélkül hagyni könyveket, éppen ezért az első, bármennyire futólagos reflektálás valahol egy előszó feladata lett volna. A megkövetésnek azért is van itt a helye, mert jelen szerzők némelyike ott bontotta szerzői szárnyát. Ez az előszó, bár nem szólhat arról a kötetéről, arra is reflektál, hisz az a fajta széles körű, elméletekkel és empiriával egyaránt alátámasztott, alaposan tájékozódó érdeklődés, amely ebben a kötetben, a nevezett szerzők tanulmányaiban megmutatkozik, már ott is fellelhető volt.

Ezért is megért volna egy rövid előszót a könyv, meg azért is, mert szakkönyv esetén ismeretlen az in medias res kezdés. Ez egyfelől jó, másfelől megterhelő, mert igen nehezen lehet eldönteni, hogy melyek azok az adekvát gondolatok, amelyek az olvasó értékhorizontjának erőszakos feszegetése nélkül reklámozhatják az árut. További probléma, amint azt Gerard Noiriel megjegyzi, hogy „a könyv szerzője vagy szerkesztője kénytelen vállalni azt” [ti. az előszót].<sup>2</sup> Nem lehet tehát hetet-havat összehordani, gondolván, hogy úgysem derül ki a szerző kiléte. Több részről is kínos feladat tehát. Ugyan, mit akarhat az előszó írója, kérdi minden normális olvasó, és a kialakult automatizmusoknak megfelelően ugrik is át az első tanulmány a textus olvasására. Mindezt annak ellenére, hogy vannak nagyon jól

1. Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Életutak és életmódok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár 2002.

2. Noiriel, Gerard: *A történetírás válsága. Elméletek, irányzatok, viták a történelemről tudománnyá válásától napjainkig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001 333.

sikerült előszók, amelyek nem csak a kanonizált szerkesztői, kiadói elvek miatt vannak ott, mondjuk, mint a bojt az atom-tengeralattjáró matrózának sapkáján. Magyarán: az előszónak sok esetben nemcsak nyomdaképi funkciója, hanem mondanivalója is van. Hisz például egy szerkesztőnek itt van alkalma megosztani a gondolatait az olvasóval, és ráirányítani a figyelmet néhány, általa fontosnak ítélt problémára. Ez az előszó tehát elsősorban nem reklám, inkább néhány, a szerkesztőt is foglalkoztató kérdés rövid körüljárása, és a Noiriél által említett funkciókkal – miszerint az előszó tájékoztatja az olvasót, kiemeli a mű értékeit és igazolja a szerzőjét<sup>3</sup> – csak érintőleges viszonyban van.

A mű értékeit kiemelni, úgy vélem, nem az én tisztem, pontosabban, ha megtenném, az az olvasó „ítélkezési szabadságába történő elfogadhatatlan beavatkozásnak”<sup>4</sup> minősülne. Az értékek kiemeléséről beszélnem talán azért sem megengedett, mert a könyv szerzői – a lekcisnylés szándéka nélkül – mindannyian a tudományos pályájuk elején álló szakemberek, és erőltetettnek hatna dicsérni őket, bár vannak kétségtelen érdemeik. Ilyen módon a szerzők igazolásától is eltekintek. Hagyjuk ezt inkább az idő vasfogára, amiről bebizonyosodott nemegyszer, hogy a legjobb ítéssz. Annyit azonban megjegyeznék a szerzők utólagos engedelmével, hogy talán ők ezeket az írásokat nem feltétlen az örökkévalóságnak szánták. Sokkal inkább tekinthető e könyv látteleletnek, kettős látteleletnek, vagy lenyomatnak, ha úgy tetszik. Kiderül egyrészt belőle, hogy milyen volt egy adott társadalom képe a tanulmány megírásának pillanatában, másrészt – és ezt érzem én igazán fontosnak – metszetet kapunk a fiatal kutatók önképéről, arról, hogy mennyire problematikusnak ítélik saját helyzetüket és a néprajztudomány alapfogalmainak értelmezését egyaránt. Korábbi ígéretemnek némiképp ellentmondva itt azért megjegyzem, hogy én ezt tekintem jelen tanulmányok legfőbb érdemének. Vagyis azt, hogy az általuk művelt tudományt nem egy lezárt folyamatnak tekintik, hanem folyamatszerűen értelmezik, ennél fogva tudatában vannak, hogy ennek a folyamatnak ők is tevőleges részei. Ebben a nézetben – nagyon köznapian mondva – a néprajztudomány nem olyan, amilyen, hanem olyan, amilyennek mi csináljuk. Hogy ez miért annyira fontos? Mert nagyon sok vád éri ezt a tudományt egyfelől, hogy túlteng benne az amatőrizmus, másrészt, hogy anakronisztikus módon még mindig a 19. század által ránk ruházott feladatokat vesszük tovább, nevezetesen a homályos nemzeti ideológiák

3. Noiriél i. m. 334.

4. Uo. 333.

védelmében és megteremtésért tesszük, amit teszünk.<sup>5</sup> Nem vitatkozom a fentebbi álláspont megfogalmazóival. Úgy gondolom, amennyiben az ebben a kötetben előrevetíthető, vagy a szerzők által máshol is vállalt reflektált szakmaiság további teret tud nyerni, a fenti vádakra ez lesz a legjobb válasz.

Ez azért külön öröm számomra, mert nemrég egy tanácskozáson, ahol néprajzos, a népi kultúra iránt elkötelezett szakemberek is szép számban voltak jelen, többször is elhangzott, hogy a felszólalók tudják, mi a nép, mi a hagyomány, mi a hagyományos kultúra. És éppen ezért tudják, hogy mit kell megőrizni: az igazi magyar kultúrát, amely még mindig a nép alsóbb köreiben él, és az apák fiaiknak adják át, természetesen szájról szájra mint legféltebb kincsüket. Ehhez, jelen kötet anyaga kapcsán, két gondolatot szeretnék hozzáfűzni. Szerzőink a népi, népi kultúra fogalmat sokkal nyitottabbnak tekintik, pontosabban: ezt a problémát nyitottnak és kérdésesnek értelmezik, és valószínűleg egyikük sem állítaná, hogy örök és általános érvénnyel meg tudná határozni a fenti fogalmakat. Talán inkább azt mondhatni, a jelentéseknek sokkal kisebb köreiben gondolkodnak, ami megengedi a más értelmezésekkel való folyamatos összevetést, a konfrontációt és ennek nyomán a fejlődést. Ez is értéke e tanulmányoknak. A második gondolat, ami ide kívánczik, a megőréssel kapcsolatos. Való igaz, a néprajztudománynak sokáig az volt – az informatikából kölcsönzött kifejezéssel – az alapértelmezett feladata, hogy a valódi, a nép körében megtalált nemzeti értékeket megmentse és megőrizze. Ám amiként a jelentések differenciálódtak, akként a funkciók is bővültek, vagy csak változtak, és meg merem kockáztatni: a népi kultúra, maga a kultúra is változott. Beleértve a hagyományokat is. Összefüggésben ezzel egyre inkább kérdésessé válik az is, hogy ki teremt magának az értékeket megállapító, éppen ezért a megőrzési folyamatból kizáró vagy abba beemelő legitím pozíciót, és milyen joggal teszi meg azt. Magyarán az a kérdés, hogy amikor valaki kijelenti: a gyimesi táncvilágot fogja tanulmányozni, mi alapján tekinti Gyimest értékesebbnek és a táncait szervezesebben az adott kultúrához tartozónak, mint a kolozsvári emléktábla-avatási szokásokat. Továbbmenve: miért gondolja úgy, hogy aki nem ezt teszi, az a nemzet ellenében cselekszik.

5. Tanulmányok lehetnek még egyszer, és nem csak ebből a szempontból, Niedermüller Péter gondolatai. Vö. Niedermüller Péter: *Paradigmák és esélyek, avagy a kulturális antropológia lehetőségei Kelet-Európában*. Replika 13–14. 1994. 89–131., különösen a 4. jegyzet.

Noha nem kétséges, hogy a nemzeti önismeret újratermelésében ma is hangsúlyos szerepe van a néprajznak, nem hiszem, hogy jelen kötet szerzői megelégednének e szereppel, amint azt sem, hogy tagadnák e szerepet. Úgy fogalmaznék inkább: vállalva ezt egy másik értékhorizontot is megcélznak. Egy olyan értékhorizontot, amely már egy jó ideje formálódóban van az erdélyi magyar néprajztudományban<sup>6</sup>, de megerősítésén folyamatosan dolgozni kell. Azt gondolom, végső érvénnyel nem határozhatom meg, hogy melyik ez a pozíció, talán csak azt mondhatom el, hogy milyen összetevőit látom én. Egyik ilyen fontos összetevő a szakmaiság, ami a legitimitásnak is a legfontosabb, ha nem egyetlen kritériuma. Ezek a szerzők szakmában gondolkodnak, és így nem elsősorban a nemzeti értékeket akarják megmenteni, bár közvetve hozzájárul(hat)nak ehhez. A szakmában való gondolkodás pedig problémaorientált látásmóddal ötvöződik, így ebben a körben az értékes és ősi hagyományok leírászerű rögzítése még nem tudomány. Az új (?) értékhorizont másik fontos komponense a módszerek és ezzel szoros összefüggésben a szaknyelv használata, bár itt még behoznivalóink vannak, akár a magyarországi, akár a nemzetközi porondot tekintjük. Ám egy dolog nem kétséges: a problémaérzékeny látásmód velejárója a módszerek tudatos – ha nem is mindig következetes – használata, és az eredmények szaknyelvi – bár szintén nem következetes – rögzítése. A szaknyelvi rögzítésben a következtelenség talán leginkább a terminus technicusok túltengő – ám csiszolással és szakmai érvek sorakoztatásával orvosolható – használatában nyilvánul meg, ami főképp akkor jelent problémát, ha az *ortológ* és *neológ* szemlélet ütközésének erőterében igyekszünk megoldani azt. Ami végül megint elvezet a nemzeti–nemzetietlen ellentét-párhoz. Még egyszer hangsúlyoznám, amit az *igazi népi* kultúra kapcsán mondtam: a nemzeti önismeret kiteljesítése és a nemzet mint értelmezési kategória itt nem egyetlen és nem elsődleges cél. Ha így lenne, az nemcsak ellentmondana a szakmaiságnak, a reflektált tudományos szemléletnek és a módszeres és kritikai gondolkodásnak, hanem újra abban a hagyományos és a dilettantizmust is megtűrő szemléletben találnánk magunkat, amelytől igyekszünk megszabadulni.

Ehhez a folyamathoz, röviden a kritikai látásmód meghonosodásához, és annak a mindennapi tudományos gyakorlat részévé válásához jó keretet ad a BBTE-n, a Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéken folyó oktatás,

6. Anélkül, hogy felsorolnék minden ilyen kezdeményezést, a BBTE-n folyó, 1990 óta intézményes keretek között zajló néprajzi képzésnek az ebben a folyamatban játszott kiemelt szerepére utalok.

és az ott formálódóban lévő iskolák<sup>7</sup>, amelyekről hosszabban értekezni ez az előszó talán nem biztosít keretet.

További kérdés, persze, hogy mennyiben vagyunk képesek ezt a folyamatot ténylegesen folyamatossá tenni, és hatósugarát az egyetem falain túl is kiterjeszteni. Ez, úgy gondolom, tudomáspolitikai jellegén túl kommunikációs kérdés is: képesek leszünk-e egy olyan kommunikációs teret fenntartani, amely a fentebb leírt szakmaiságot generálja, és további eredmények megszületéséhez járul hozzá. Jelen könyv, és akár az előszó is, része lehet egy ilyen kommunikációs térnek. Persze, akkor, ha az olvasó a szerzők fiatalsága okán nem kérdőjelezi meg az írások legitimitását: hisz, mint mondtam előbb, a legitim pozíció egyetlen kritériumának a szakmaiságnak kell lennie. És ez a szerzőknek etikai norma is: nem egy külső szempontot alkalmazó normarendszerről beszélünk tehát, hanem a szakma által elfogadott belső normákról. Aminek fontos szerepe van, ha arra gondolunk, hogy van a kötetben olyan írás, amely a szakmán kívüli morális szempontokkal ütközve – és így olvasva – óhatatlanul sérti a rögzült kánonok rendszerét. Azonban úgy gondolom, kijelenthetem erről az olvasatról, hogy téves: az ebben a kötetben megjelenő tanulmányok szakmai tettek és nem morális állásfoglalások. Amelyeket az ebben a bevezetőben már többször idézett Noiriellel szólva vállalni kell. Mint ahogy az előszókat is.

**A szerkesztő**

7. Vö. Szabó Á. Töhötöm: Előszó. In: Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár 2003. 5–6.